

PATÓCS LÁSZLÓ

Nemzeti identifikáció az *Egy regény regénye* transznacionális terében

Sinkó Ervin életművének centrális kérdései, illetve az irodalomtörténeti megközelítések lényeges problémafelvetései az idegenségformák mibenlétében és a hovatarozás határainak a képlékenységében, a rögzíthetetlenségben határozhatók meg. Származása, politikai világlátása, a 20. századi magyar és jugoszláv történelemben és politikában vállalt szerepe nemcsak az írói személyiség megítélésére van hatással, de sok értelmezőnél egy-egy említett élettörténeti szál magát az olvasás irányát és a befogadásfolyamatot, illetve az irodalmi produktumokról született értékítélet irányvonalait is meghatározza. Az életművet – véleményem szerint – leginkább mélyrehatóan elemző és a teljességre való törekvés lehetetlenségét is felvállaló írás elválaszthatatlannak feltételezi az író személyét a történelmi beágyazottságtól, idézem: „gondolatai, amelyek a romantika modorában egész személyiségét kötelezték el, az elmúlt évszázad szinte összes dilemmáját felidézik” (LOSONCZ 2012; 2). Az *Egy regény regénye*nek legtöbbet idézett mondata a többszörös identitás és a besorolhatatlanság problematikáját tágítja ki – pontosan az évszázad mizériáinak az irányába, messze a regénykézirat határain túlra. Az Iszaak Babelnek tulajdonított gondolat Sinkó Ervin nemzetiségi, politikai és alkotói személyének rétegzettségét és összetettségét ragadja meg: magyar, zsidó, kommunista magyar és író és jugoszláv állampolgár. A szovjetunióbeli tartózkodás után Párizsba visszatérve 1938-ban Sinkó magyar felolvasást tart *Mit tegyünk?* címmel. Témája a visszafordíthatatlan múlttá vált magyar világ és a zsidóság helyzete, az írást a levelezésének első kötetében találjuk meg, a szövegmagyarázatok között. Gondolatait

azzal vezeti fel, hogy a 20. századi magyarországi zsidónak már korántsem volt annyi köze a zsidósághoz, mint a magyar nemzethez, „melynek földjén, melynek kultúrájában nevelkedett s mely kultúra tette ki lelkének tartalmát” (SINKÓ 1990; 542). Sinkó itt arra keresi a választ, hogy „[m]i a tennivalónk nekünk, osztálykülönbség nélkül kiközösítetteknek”, és megoldási lehetőségeket is kínál. Az egyik ilyen lehet a „rendőri problémaként” történő megoldás, egy másik az anti-antiszemita vagy anti-rasszista propaganda, illetve a harmadik a zsidókérdés el nem ismerése, vagyis letagadása. A második világháború kitörése előtt alig több mint tíz hónappal írott szöveg szintén arra mutat rá, hogy Sinkó Ervin számára nem volt kérdéses a magyarsághoz való tartozás, a zsidó–magyar identitás vállalása – mindez jugoszláv állampolgárként.

Az 1990-es, az addig kiadatlanul maradt írásait közlő gyűjteményes kötet bevezető írásában Marjan Matkovity „csodás kirándulóként” hivatkozik Sinkóra és foglalja össze mindazt, ami a Sinkó-életmű kialakulásához és összetettségéhez vezetett: a „nemzeti határokat meghaladó”, a „magyar és a horvát hangsúlyaival egyaránt megférő” életművet tehát a magyar és a délszláv irodalomba is beintegrálhatónak tartja.

Sinkó Ervin az *Optimisták* kéziratát egy kis jugoszláviai faluban kezdi el írni, és három és fél évvel később Párizsban fejezi be. A szöveg a Magyar Tanácsköztársaság napjainak történetét meséli el, és ebből kifolyólag aktuálpolitikai és egyszerre történelmi terheltségű írás is vált. A tanácsköztársaság alatt Sinkó Ervin előbb Budapesten tölt be hivatali pozíciót, majd Kecskemét városparancsnoka lesz. Konkrét életrajzi tények is kötik tehát a regény politikai-történelmi korszakához, az eszmébe vetett hit pedig a moszkvai tapasztalatok, a fátyol mögötti finommechanika testközeleti megtapasztalása után is kitart benne. Az *Egy regény regénye* szövegteste két síkból épül fel: a Párizsban, a Szovjetunióban, majd az onnan való távozás után vezetett naplót és az azokat kommentáló szövegrészeket a két eltérő idősíkból történő megszólalás, illetve a személyesség dimenziója köti össze.

Az *Optimisták* a témája miatt ugyan számot is tarthatott valamelyes érdeklődésre. A fokozatosan bővülő francia fordítás olvasói visszhangjain fellelkesülve Sinkó még Párizsban írja és jelenteti meg az *Optimisták*

regény „kulcsszövegét”, a *Szemben a bíróval* címűt, amit az *Europe* című baloldali folyóirat közöl. De, ahogy azt Sinkó is írja, a vadidegen Párizs közepén, egy ijesztően terjedelmes, magyar nyelven írt kézirat több kérdést vet fel, mint ahányat megválaszol. A megjelentetés problematikusságát enyhíthetné a Moszkvába megnyíló út, de, mint ahogy arról az *Egy regény regénye* tanúskodik, idézem: „az én esetemben egy Nyugatról jött, hivatalos rubrikába be nem illeszthető ember rubrikázhatatlan s kezdettől fogva különböző módon értékelt kéziratáról kellett volna igennel vagy nemmel határozni” (SINKÓ 2011; 548).

Az *Egy regény regénye* bevezető része a lehetséges megjelenés kételyeit vázolja fel, a kétely alapja ekkor részben a nyelv is. A probléma felvetésében Sinkó az általa egész pályáján át kitüntetett figyelemben részesített Ady Endrét hívja segítségül: *Az ős-Kaján* vers „Mit ér az ember, ha magyar?” sorának a felvetésével nyitja meg az 1200 oldalas magyar nyelven írott *Optimisták*-kézirat viszontagságos történetét. Sinkó Ervin levelezésében gyakori visszatérő szereplő Babits Mihály, de Illyés Gyulával is szövegjelentetéséről tárgyal, és többször is közöl a *Nyugatban*, emellett a teljesség igénye nélkül például a *Mában*, *A Tettben*, és a *Korunkban* is jelennek meg írásai. Egészen addig, amíg a korábbi évekkel ellentétben a *Nyugat* folyóirat már nem hozta le a munkáit, és az *Optimisták* kiadására Horthy Miklós Magyarországon a politikai témája – és a szerző saját tanácsköztársaságbeli szerepvállalása – miatt semmi esélye sem mutatkozott. A magyar nyelvű moszkvai kiadás is problémába ütközik – feloldhatatlan esztétikai és értékbeli okok folytán: „...a regénnyel, melynek témája a magyar forradalom volt, legkevésbé se számíthatott a magyar párt könyvkiadó vállalatára” (uo. 10). A helyzet összegezve: a magyar történelem politikailag terhelt időszakáról szóló magyar politikai regény magyar nyelvű kiadása előtt tornyosuló akadályok miatt – és azért is, mert a regényt emigrációban fejezte be – a mű magyar megjelenése gyakorlatilag elképzelhetetlen. Ezért francia, német és később orosz fordítások, szövegrészletek folyóiratbeli publikációjával próbálkozik.

Az *Egy regény regénye* a kézirat-inkarnáció útjának sok esetben abszurd, néhol pedig szatirikus helyzeteinek megértéséhez elengedhetetlen a rendszer működésének az átlátása. Scheibner Tamás *A magyar irodalom-*

tudomány szovjetizálása című művének bevezető részében az irodalom területének az ellenőrzéséről azt írja, hogy „kellőképpen homályos és el-
lentmondásos feltételrendszert állítottak fel, melynek nem lehet meg-
felelni, s így bármikor bárki felelősségre vonható; másrészt egy szűk, ám
plurális mezőt tartottak fenn, melyen a kulcsfogalmakra és a művekre
vonatkozóan egyaránt többféle értelmezés volt jelen, anélkül azon-
ban, hogy ezt a pluralitást bevallották volna, sőt az egység folyamatos
hangsúlyozásával el is fedték azt” (SCHEIBNER 2014; 44). A fentiek függ-
vényében korántsem meglepő, hogy az *Optimisták* útja nem rózsákkal
volt kikövezve, az irodalmi élet apparátusa végeláthatatlan megpróbál-
tatásokat állít Sinkó Ervin és magyar nyelven írt, terjedelmes, politikai
témájú regénye elé. Az *Optimisták* a szerző szavai szerint a „forradalom
ellentmondásokkal tele élményének kíméletlenül teljes kifejezésére”
(SINKÓ 2011; 11) törekedett egy semmivel sem kisebb ellentmondások-
kal gazdagított korban. Az *Egy regény regénye* egy ellentmondásokkal
teli élménykomplexum belső logikájára, illetve logikátlanságára való
ráeszmélés szövege. Sinkó Ervin a Szovjetunióba – ahol „a forradalom
győzött,” és „ahol a forradalom erői már a hatalom teljes birtokában van-
nak” (uo. 100) – idegenként érkezik, és az idegen perspektívája lesz az,
amelyből a koegezt és az ebben elfoglalt helyzetét értelmezi.

Az *Egy regény regénye* kettős narrációja akarva-akaratlanul a
megismerésből fakadó kényszeres kiábrándulás felé tolja az olvasókat.
Az elbeszélő a tapasztalatok révén egyre közelebből érti meg, hogy
az általa áhított, kötelező érvényű világmintaként fennálló világ nem
ugyanazt jelenti neki, idegennek, mint azoknak, akik benne élnek. Ju-
lia Kristeva az idegennel kapcsolatban írja azt, hogy „bizonyos csodálat-
tal és örömmel tekint azokra, akik befogadták, hiszen a leggyakrabban
felette állóknak tekinti őket, anyagi, politikai vagy társadalmi vonatkozá-
sukban. Mindemellett nem tartózkodik attól, hogy elítélje, korlátoltnak,
vaknak tartsa őket. Hiszen lenéző házigazdái nem rendelkeznek azzal a
távolsággal, amivel ő, mely képessé teszi arra, hogy láthassa magát és
láthassa őket” (KRISTEVA 2010; 10).

Az *Egy regény regénye*nek fővezető kérdése – miszerint „mit ér az ember, ha
magyar”, illetve annak sinkói parafrázisa, vagyis „mit a kézirat, ha magyar”

– abból a szempontból is nehezen válaszolható meg az adott feltételek között, mert maga a rendszer az adott elbizonytalanítására, a konkrétumok lehetséges értelmezésének a le nem zárhatóságára törekedett. A rendszer társadalmi működését elemző Boris Groys szerint „minden szovjet vita azaz az előfeltétellel zajlott, hogy valamennyi résztvevő szovjetellenesen gondolkodott, vagy legalábbis tisztában volt azzal, mit jelent szovjetellenesen gondolkodni” (GROYS 2011; 39). A gyanú és a kétség követik végig az *Otpimisták* kéziratát és a szerzőjét is. Sinkó Ervin esztétikai világlátása, valamint a tanácsköztársaság-regényének megjelenéstörténete is a külső, az értelmezői és a belső, az átélői nézőpont váltakozása, az eszmei hovatartozásba vetett hit hullámvászlóján, a forradalom beteljesülésének tényleges eredményein keresztül a megfigyelés helyzetét, a rálátás szögét domborítják ki: „az ember csak akkor engedheti meg magának, hogy a dolgokat tartósan kívülről nézze, ha ő maga nincs bennük” (SINKÓ 2011; 179). Az *Egy regény regényének* elbeszélője összetettségében és idegenségében sem kirívóan szokatlan figura a korszak Szovjetuniójában. A moszkvai emigrációban lévő magyarok közül Sinkóhoz hasonlóan sokan aktív szerepet vállaltak a Tanácsköztársaságban, és az *Optimisták* szereplőinek „mintáival”, a Szovjetunióba emigrált politikai aktorok fontosabb alakjaival is kapcsolatba kerül. A találkozás közegének, a minden napoknak bizonyos részleteit sem a visszaemlékezés alapjául szolgáló naplóban, sem pedig az utólagos helyzetértelmező szövegben nem írja le – önnön maga és mások védelme miatt. Sinkó Ervin a könyv elején kalandként, kétes kimenetelű vállalkozásként határozza meg a Tanácsköztársaság időszakáról született regény írását. Az *Egy regény regénye* pedig a megjelenéstörténet egy semmivel sem bizonyosabb stációt örökíti meg a kételkedés, a bizonytalanság hol apróbb, hol pedig erőteljesebb hangsúlyozásával. A vágyott eszmei célt, az új ember megszületését Sinkó – és szavai szerint maga a rendszer – a meglévőnek a tagadásával, a zárójelbe helyezésével érné el: „A Szovjetunióban olyan embert akarnak formálni, aki egész szellemi struktúrájában a hamleti vagy fausti típus teljes negációja. Egy embert, akinek ne legyenek olyan kérdései és kétségei, amelyekre már előzőleg ne állnának készen a feltétlenül elfogadható, kétséget kizáró autoritatív válaszok” (uo. 210).

Az *Egy regény regénye* lényegi magva az említett távolság kialakulását mutatja be, a műben megjelenő személyi és közösségi erkölcsi és önértelmező gyakorlatok ugyan hivatalosan az eszmei igazságot tartják szem előtt, de a folytonos alakulásban lévő társadalomkép áthidalhatatlan hézagjai egyre inkább a kétséget kizáró autoritatív válaszok hiányát mutatják. Az „önbizalomtól duzzadó, győzedelmesen uralkodó igazság” országa politikai helyzetének meghatározottságai között a magyar Szovjetköztársaságról írott regény sem képes megfelelni az egyre sokasodó követelményeknek. E feltételrendszerben az idegenség nemcsak az adott közeghez való távolságot deklarálja, hanem a belehelyezkedést is: „Aki kételkedne abban, hogy az a legtökéletesebb és leghaladóbb művészet, amelyet itt az állam és a párt a művészekről követel, az kívül helyezi magát, sőt szembeszáll a szovjet közvéleménnyel és azokkal az alapelvekkel, melyeken a pártnak és a kormánynak a tekintélye és a haladó emberiség egész jövője épül” (uo. 219).

Igen sokatmondó, hogy milyen kifogásokat emel a tökéletesen haladó művészet a magyar történelem proletárköztársaságot tematizáló regénnyel szemben. Az *Optimisták* irodalmi-művészi oldalával általánosságban foglalkozó ideiglenes jelentés megállapítása szerint a társadalmi és politikai eseményeket tartalmazó részek érdekesek, de ahol csak tisztán privát hangulatokkal, lelkiállapotokkal foglalkozik, ott rettenetes pszichológiai és pszichoanalitikus hibákba esik. A kézirat ezen részei, a jelentés írója szerint a szerzőn kívül minden más ember számára érdektelenek, unalmasak, sőt, nemegyszer förtelmesen egyhangúak.

Alfred Kurella, a szöveg sorsáról döntő mechanizmus egy másik lektora jelentésében a szöveg legkomolyabb dilemmájának az erőszakábrázolást, a forradalmi terror problémáját nevezi meg. A szöveg szerint a kispolgárság érzelmi, gondolati és élményvilágának hű ábrázolása a polgári világnak éppoly határozott negációja, mint ahogy a proletárdiktatúrának a politikai tudástól és szándéktól ihletett kritikus ábrázolása sem más, mint a kommunizmus igénye. A probléma a gyilkosságok, a forradalmi terror ábrázolása, és mint ilyen, sosem lehet problémamentes. A lektori jelentés szerint „a művészet feladata azonban, ha már ezzel a problémával foglalkozik, nem az, hogy az öntu-

dat és az érzelmek közti szakadékot elmélyítse, hanem hogy hozzájáruljon áthidalásához” (uo. 280).

A szerző dilemmája az, hogy amíg saját regényének megjelenését az irodalmi gépezet mechanikája ellehetetleníti, és maga az oroszra történő fordítás is kockázatot jelent a fordítónak, mert a rendszer belső logikájából kifolyólag bármikor ellenérvek merülhetnek fel a szöveg kapcsán, addig a megjelenő irodalmi produktumok megkérdőjelezhető esztétikai hozadékkal bírnak, idézem: „...ami Moszkvában magyar szépirodalom címen kiadásra került, annak nagyjában és egészében sokkal több köze volt a mindenkori változó pártvonalhoz, mint az irodalomhoz” (uo. 10). Szovjetunióbeli napjai alatt Sinkó Ervin Barta Sándorral is találkozik, aki Moszkvában is magyarul írja a műveit, melyek fordításban jelennek meg. A találkozáson Barta átadja az egyik friss versét, idézem a vonatkozó mondatokat: „Hat soros strófa, s mindegyik strófa végén a refrén három szóban cseng ki: »Sztálin, jó apánk.« A refrén strófáról strófára annyiban változik, hogy a »Sztálin, jó apánk« előtt egyszer az áll: »küzdve buzdítász«, majd »fegyvert kovácsolsz«, majd »új földet teremtesz«, s aztán már csak a hatodik strófa utolsó sorára emlékszem: »Őrzőn virrasztasz, Sztálin, jó apánk.« Nem tudtam, hova nézzek” (uo. 157).

Hasonló kiábrándulás uralkodik el Sinkón, amikor egy biztató című új orosz regényre bukkan: a regény *Szeretek* címen jelent meg, de Sinkónak hamarosan rá kell jönnie, hogy „a hős mindennekfelett a gépeibe szerelmes” (uo. 215). A nyomdába engedett szövegek Sinkó értelmezésében nem valóságos, aktuális problémákat érintő írások, noha az aktuális irodalom hívószava alatt írják és engedik őket kinyomtatni. Az államapparátus segítségével egyeduralomra tett szert a giccs, amely elfojtja az esztétikai természetű megnyilvánulásokat.

Losonczi Alpár a regényíró többszörös idegenségét és a jelen számára is hozadékkal bíró jelentőségét körbejáró tanulmányában a problémáról azt írja, hogy Sinkó Ervin munkásságát és személyét döntően két stratégia felől közelítik meg a posztszocialista értelmezések: az egyik egyfajta muzeális értékkel bíró irodalomtörténeti szócikk-ként történő kezelés: a „folytonos válságba sodródó önvonatkozó alanyiség, a nyugtalan, önemésztő szubjektivitás föloldhatatlan feszültsége, amely a forradalmi

cselekvéshez viszonyítva határozza meg magát, végérvényesen a múlté: nem illik a jólfésült posztmodern akadémia kereteibe” (LOSONCZ 2012; 1). A másik stratégia Sinkó Ervinben a második világháború utáni bűnök társtettesét azonosítja, egy olyan személyt, aki „egyike lehetne a háború után szóhoz jutó vajdasági magyar értelmiség elleni perben, amely [...] az értelmiség árulását nevezi meg a vád tárgyának (uo.). A kérdések – lehetséges? – megválaszolásának terepe és az egymásra feszülő dilemmák lelőhelye az *Egy regény regénye*, amely a sinkói életútban betöltött központi szerepe folytán, ha nem is a válaszok kizárólagos, de mindenképp fontos irány- és értelmezésmutató szövege lehet.

KIADÁSOK

SINKÓ Ervin (2011): *Egy regény regénye*. Noran Libro, Budapest

SINKÓ Ervin (1990): *Az út. Naplók 1916–1939*. Akadémiai Kiadó, Budapest

IRODALOM

GROYS, Boris (2011): *Kommunista utóirat* (ford. Nagy Edina). Műcsarnok Könyvek, Budapest

KRISTEVA, Julia (2010): *Önmaga tükrében idegenként* (ford. Kun János Róbert). Napkút Kiadó, Budapest

LOSONCZ Alpár (2012): Idegenség forever? *Ex Symposion*, 78, 1–11.

SCHEIBNER Tamás (2014): *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei 1945–1953*. Ráció Kiadó, Budapest